

УДК 378:81'271

Ірина Хлистул

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЛОГІЧНОСТІ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Мовна освіта майбутнього вчителя початкових класів є важливим складником його фахової освіти і включає в себе володіння мовною, мовленнєвою комунікативною компетенціями, щовключає знання норм і правил сучасної літературної мови і вміле використання їх у продукуванні висловлювань, а також володіння навичками користування багатством виражальних засобів літературної мови залежно від мети висловлювання та сфери суспільного життя. Ці вимоги є визначальними для педагога, оскільки він у роботі з молодшими школярами є зразком для мовленнєвого наслідування, носієм мовних знань, і це впливає на рівень мовно-комунікативного розвитку учнів. Таким чином, культура мовлення майбутнього вчителя має стати наріжним каменем його фахової підготовки у вищій школі.

Різні аспекти проблеми культури мовлення висвітлювали у численних працях вітчизняні мовознавці (Н. Бабич, Л. Бондарчук, М. Вашуленко, С. Головащук, Д. Гринчишин, С. Єрмоленко, С. Караванський, А. Коваль, Л. Масенко, Л. Мацько, О. Олійник, М. Пентилюк, М. Пилинський, О. Пономарів, В. Радчук, В. Русанівський, Є. Чак, С. Шевчук та ін.).

Питання культури мовлення у процесі фахової підготовки вчителя розглядали у своїх дослідженнях Н. Бабич, М. Вашуленко, Л. Мацько, М. Пентилюк та ін.

Як зазначає М. Вашуленко, культура мовлення вчителя включає «понятійно-термінологічну чіткість, багатство, виразність, дохідливість, здатність урівноважувати мовлення вчителя та можливості сприймати його учнями; багатоплановість, адекватність навчально-виховним завданням» [3, с. 14–15]. Іншими словами, мовна культура вчителя має відповідати певним критеріям, або комунікативним ознакам культури мовлення, серед яких виділяють *правильність, точність, логічність, багатство (різноманітність), чистоту, доречність, достатність, ясність, виразність, емоційність* [1, с. 245]. Деякі з цих ознак тією чи іншою мірою розглядалися дослідниками в аспекті формування мовної культури педагога; здебільшого увага зверталася на правильність (орфоепічну, орфографічну, граматичну), точність, чистоту мовлення. Проблема ж *логічності* мовлення, попри всю важливість її для мовної особистості, досі не була об'єктом пильних досліджень лінгводидактів. Вага ж помилок у мовленні, пов'язаних із порушенням логічності, є достатньо значною, оскільки такі відхилення впливають на послідовність, зв'язність

висловлювання (що особливо помітно в усному спілкуванні) і, зрештою, на ясність, зрозумілість його. А такі якості мовлення вкрай необхідні для вчителя, що навчає молодших школярів, адже без уміння логічно висловлюватися він не тільки не зможе просто, доступно пояснити дітям нові для них явища, поняття, а й сформувати в учнів уміння і навички логічного мовлення. Тому метою нашої статті став аналіз проблеми формування логічності мовлення майбутніх учителів початкової школи.

Цілісність, стрункність логічної організації тексту, виражені переходи від однієї частини до іншої допомагають створити внутрішньо стрункий і завершений текст. Цілісність тексту додає наявність головної думки.

Суперечливість висловлювань, порушення послідовності викладу, відсутність переходів від однієї частини до іншої, помилки у виборі засобів міжфразового зв'язку неминуче призводять до руйнування логічності тексту в цілому. Все це заважає тексту виконувати комунікативну функцію і ускладнює процес спілкування.

Логічність мовлення – це комунікативна ознака культури мовлення, що означає організованість висловлювання відповідно до законів логіки і композиційної оптимальності.

Б. Головін виділяє *логічність предметну*, яка «полягає у відповідності смислових зв'язків і відношень одиниць мови у мовленні зв'язкам і відношенням предметів і явищ у реальній дійсності», і *логічність понятійну*, що «є відображенням структури логічної думки і логічного її розвитку в семантичних зв'язках елементів мови у мовленні» [4, с. 145]. Ці види логічності перебувають у тісному взаємозв'язку, хоч не завжди вони актуалізуються одночасно.

Умови логічності вчений називає такі: позамовна – це оволодіння логікою мислення, правильного міркування, і власне мовна – знання мовних засобів для організації смислової зв'язності елементів мовленнєвої структури, які б не створювали суперечності висловлювання [4, с. 147].

З одного боку, логічними помилками займається логіка, і їх опис можна знайти в підручниках з логіки. З іншого боку, і лінгвістика не може обійти мовні помилки, що мають логічну основу або породжують логічні помилки як вторинні. Крім того, є ще третя сторона – теорія літератури, яка займається художніми ефектами порушення логічних законів і правил.

Н. Бабич називає такі причини помилок у логіці викладу (по суті, види помилок):

- поєднання слів, що виражають логічно несумісні поняття (*жахливо гарний*);
- плеоназм, тобто переобтяження фрази зайвими словами, що семантично дублюють зміст сусідніх слів (*на долонях рук, відступити назад*);
- неправильна побудова речень з однорідними членами, в ряд яких

- входять родові й видові поняття (*письменники і поети*);
- неправильна координація між складеним підметом і дієслівним присудком (*дехто з нас знали*);
- порушення порядку слів у реченні;
- неправильне вживання дієприслівникових зворотів (*Принісни цю книжку, йому дозволили взяти іншу*);
- недоречне використання сполучних засобів;
- неправильний поділ тексту на частини тощо.

Та, на наш погляд, тут аналізуються не суто логічні помилки, а помилки вторинні, мовленнєво-логічні.

Логічні помилки поділяють на два класи:

- 1) помилки власне логічні (помилки мислення, помилки плану змісту);
- 2) помилки мовлення (помилки плану вираження, вторинні логічні помилки).

Мовленнєві помилки, що породжують логічні помилки, можна назвати проміжним типом – одночасно і мовленнєвими, і логічними [2, с. 45].

До власне логічних помилок можна віднести:

- помилки, пов'язані з поняттями, – поділ понять та їх визначення;
- помилки щодо судження;
- помилки в умовиводі;
- помилки в аргументації;
- помилки щодо дотримання основних законів логіки: закону тотожності, закону суперечності, закону виключеного третього, закону достатньої підстави;
- помилки у побудові цілого тексту: зміщення плану викладу, обґрунтування обґрунтованого, підміна тези, логічна суперечність, бездоказовість та неправильне встановлення причинних зв'язків [5, с. 18, 22–23, 25, 29–34].

Для формування навичок логічного мовлення й уникнення помилок такого типу пропонуємо на заняттях з навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням» та «Основи культури і техніки мовлення» застосовувати такі види вправ:

1. Самостійно сформулювати визначення понять.
 2. Проаналізувати подані визначення з точки зору дотримання логічності.
 3. Знайти помилки у визначенні понять. З'ясувати, яка частина визначень відсутня у прикладах. Написати правильне визначення.
 4. Скласти план до поданого тексту.
 5. Побудувати запитання до тексту, дотримуючись правил логічної побудови запитань.
 6. Визначити, які закони логіки порушено у реченнях.
-

7. Обґрунтувати тези, підшукавши відповідні аргументи та вид міркування.
8. З'ясувати, чи правильно подані доведення.
9. Знайти та усунути логічні помилки у наведених фрагментах тексту.

До вторинних (мовленнєво-логічних) помилок, крім виділених Н. Бабич, можна віднести і такі:

- недбале, приблизне слововживання (*Найбіднішою в цій групі дійових осіб є мова Варвари*);
- логічний стрибок – поєднання понять із різних логічних рядів (*Забрудено природу й атмосферу*);
- неясність (*Я знав цей завод, бо тут працювала мого старшого брата Петра дружина Надія*);
- амфіболія (двозначність) і її різновид – слабе керування (*За хороше навчання і виховання дітей батьки 29 учнів одержали подяки від адміністрації школи*) [2, с. 47–49].

Такі види логічних помилок є доволі частими у мовленні, і можуть призводити до непорозуміннь у спілкуванні.

Для запобігання цьому необхідно постійно стежити за мовленням студентів, виправляючи помилки і пояснюючи суть відхилення.

Крім того, на практичних заняттях з мовних дисциплін можна застосовувати такі види вправ:

1. Виправити у реченнях вислови з плеоназмами.
2. Проаналізувати, чи не порушено в реченні порядок слів, і виправити, якщо необхідно.
3. Знайти у тексті двозначність і усунути її.
4. Замінити неточно вжите слово у реченні більш доречним у конкретному контексті.

Для цих та інших подібних завдань варто добирати речення гумористичного змісту, на прикладі яких дуже добре можна продемонструвати порушення логічності мовлення у різних мовних стилях та мовленнєвих ситуаціях. Напр.: *Татаро-монгольське ярмо хотіло захопити місто. Дія відбувається у лісі, де багато природи. Якщо подумати логічно над цим питанням, то з'явиться висновок* (З учнівських творів).

Варто зазначити, що для формування навичок логічного мовлення студентів не обов'язково виділяти окреме заняття. Вправи для вдосконалення логічності можна використовувати на будь-якому занятті, оскільки такого типу завдання потребують регулярної роботи.

Таким чином, можемо відзначити, що формування логічності мовлення у студентів – майбутніх учителів початкової школи – становить важливу лінгводидактичну проблему, вирішення якої потребує уваги науковців для подальших наукових і теоретичних розробок у сфері педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посібник / Надія Денисівна Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
2. Беззубов А. Н. Введение в литературное редактирование : учеб. пособие для студентов-журналистов / А. Н. Беззубов. – СПб., 1997. – 134 с.
3. Вашуленко М. С. Вимоги до фахової мовленнєвої підготовки студентів – майбутніх учителів початкових класів / Микола Самойлович Вашуленко // Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога : матеріали регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 6–12.
4. Головин Б. Н. Основы культуры речи : учеб. для вузов по спец. «Рус. яз и лит.» / Борис Николаевич Головин. – 2-е изд., испр. – М. : Высш. шк., 1988. – 320 с.
5. Сізова К. Л. Практикум з редагування : навчальний посібник / К. Л. Сізова, Н. М. Алексеєнко, Л. В. Бутко. – К. : Наша культура і наука, 2007. – 112 с.